

Plágium a zsidó hagyományban és a felsőoktatásban

1.

A plágium megítélése időben és kultúránként változik. A 21. században a nyugati világban jóval súlyosabb a megítélése, mint máskor és máshol, és ezt minden modern egyetem vezetőjének, oktatójának, hallgatójának tudomásul kell vennie.

Az elmúlt két évtizedben a szemináriumi dolgozatokat és szakdolgozatokat plágiumellenőrző szoftvereken futtatják keresztül, és ma már az ún. *akadémiai integritással* összefüggő nyilatkozatot is mellékelni kell a diplomamunkák mellé. A 2010-es évekre nem csupán a #MeToo mozgalom, hanem a nagy plágiumbotrányok (Schmitt Pál, Annette Schavan, John Walsh és sokan mások világszerte) évtizedeként is emlékezni fognak. Ebben a két jelenségben az a közös, hogy amit a múltban „elnevezhető kisebb hibának” tartottunk, vagy aminek a súlyát nem is mértük fel, azok mai társadalmunkban már más megítélés alá tartoznak. Az egykori elkövetők évekkal, évtizedekkel később szembesülnek tettük – hol jogi, hol erkölcsi, hol politikai – következményeivel. A zsidó hagyomány azonban hisz a bűnbánat erejében és a bűntől való megtérés lehetőségében,¹ a plágium esetében is.²

Azt, hogy a plágium megítélése mennyire kultúrafüggő, az amerikai egyetemi oktatók beszámolóí érzékeltetik.³ Az amúgy kiváló távol-keleti hallgatók gyakran nem értik, a nyugati kultúrában miért kell feltüntetni a forrásait, az angolszász egyetemi kultúra miért tartja a plágiumot a „legnagyobb tudományos bűnnek”.⁴ Egy tekintélycentrikus kultúrából érkeznek,⁵ amelyben a tudomány lényege a tudás, és amelyben a tudós egy guru, aki *mindent* tud.⁶ Úgy érzik, a források feltüntetése sértő lenne, mert azt jeleznék, oktatóikról nem feltételezik, hogy azok ismerik a forrásokat. Hasonlóképp, úgy érzik, a szerzőkkel szemben lenne udvariatlan, ha nem szó szerint idéznék őket. Ki vagyok én – gondolják –,

¹ Vö. Maimonides *Hilkhot Tesuva*, különösen 2,2 és 2,5. Szaadja szerint: „A bűnbánatnak négy [kritériuma] van: a bűnről való lemondás, a megbánás, a bűnbocsánatért folyamodás és a kötelezettség arra nézve, hogy nem fog visszaesni” (*Hittételek és vélemények könyve* 5,5, ford. Hegedűs Gyöngyi, sorozatszerkesztő Hausmann Jutta és Lichtmann Tamás, Goldziher Intézet – L’Harmattan, 2005, p. 166). Lásd még Bahja ibn-Paquda *Hovot ha-levavot*, 7,1: „a megtérés lényege az, hogy az ember helyreállítja [önmagát] a Teremtő – áldassék Ő – szolgálatára, miután letért erről [a szolgálatról] és bűnözött ellene, de helyrehozta azt, ami elveszett belőle”. Jehuda he-Haszid *Haszidok könyve* idézi Szaadját, majd hozzáfűzi: „A *tesuva* lényege, hogy ha újra lehetőség nyílik arra, hogy elkövesd a bűnt, és szeretnéd is elkövetni, és meg is tudnád tenni, akkor [csak azért se teszed meg, hanem] uralkodsz magadon, és nem cselekszel a vágyaid szerint” (R. Jehuda he-Haszid, *Széfer haszidim / Haszidok könyve*, Kozma Emese fordításában, szerk. Koltai Kornélia, sorozatszerkesztő Zsengellér József, L’Harmattan – Magyar Hebraisztikai Társaság, 2016, vol. 1., p. 79). Lásd még: Jacob Milgrom *et al.* ‘Repentance’, in: Michael Berenbaum és Fred Skolnik (szerk.), *Encyclopaedia Judaica*, 2. kiadás, vol. 17 (Macmillan Reference USA, 2007), pp. 221–224.

² Tanulságos az az eset, amelynek során Tzvi Hirsch Friedling plagizálta Josef Schwartz 1925-ben Kisvárdán megjelent művét, majd ezt nyilvánosan elismerte (Dan Rabinowitz, Caught in the Act: An Unknown Admission of Plagiarism, *The Seforim Blog*, 2008, <https://seforimblog.com/2008/12/caught-in-act-unknown-admission-of/>).

³ Monica Macaulay, *Surviving Linguistics: A Guide for Graduate Students* (Cascadia Press: Somerville, MA, 2006), pp. 35–36.

⁴ *Ibid.*, p. 36. Az idézőjelben szereplő kifejezés a megjelölt forrásból vett szó szerinti átvétel (saját fordításomban). Míg egy ilyen rövid átvételt a múltban magától értetődőnek gondoltunk volna, a mai (angolszász dominanciájú) tudományos világban ez is plágiumnak, ún. „mozaik plágiumnak” számítana, ha nem szerepelne idézőjelben. Vö. *ibid.* p. 38.

⁵ Gondolatmenetem támaszkodik Geert Hofstede munkásságára, az általa bevezetett kulturális dimenziókra, különös tekintettel, a *hatalmi távolság* és az *individualizmus vs. kollektívizmus* dimenzióira. Ennek a részletesebb kifejtése azonban nem fér bele ennek a dolgozatnak a keretei közé. Lásd azonban Daniel E. Martin, ‘Culture and unethical conduct: Understanding the impact of individualism and collectivism on actual plagiarism,’ *Management Learning* 43.3 (2012).

⁶ Vö. Biró Tamás, ‘Doktori Magyarországon’, <https://168ora.hu/eletmod/doktori-magyarorszagom-69747>.

hogy kijavítsam a szerző szavait? Márpedig a mai nyugati tudományos életben nagyon ritkák a szószerinti idézetek (kivéve akkor, ha a szerző a vizsgált forrásszöveget mutatja be); a legtöbb esetben átfogalmazzuk a felhasznált irodalmat annak érdekében, hogy az átvett gondolatokat, információkat (a forrás megjelölése mellett) a saját gondolatmenetünkbe illesszük bele.

A távol-keleti kultúrákkal ellentétben az ún. nyugati kultúra középpontjában az egyén és az egyéni teljesítmény áll. A felsőoktatásban és a tudományos életben is. Nem a dolgozat információtartalmáról mond ítéletet a szakdolgozat bírálója, hanem a diplomát szerző hallgató szakmai tudásáról: Vajon elsajátította azokat a készségeket, amelyek jövőendő szakmája műveléséhez szükségesek? Képes információt összegyűjteni, azt kritikailag értékelni, szisztematizálni, majd a szakma szabályai szerint egy érthető gondolatmenet formájában előadni?

Az *Európai Képesítési Keretrendszer* (EKKR), ill. az arra épülő *Magyar Képesítési Keretrendszer* (MKKR) szintleírói közt a következőket találjuk, többek között:⁷ „Önállóan végzi az átfogó, megalapozó szakmai kérdések végiggondolását és adott források alapján történő kidolgozását.” „Képes az adott szakterület ismeretrendszerét alkotó elképzelések alapfokú analízisére, az összefüggések szintetikus megfogalmazására és adekvát értékelő tevékenységre.” „Képes használni, megérteni szakterületének jellemző szakirodalmát, számítástechnikai, könyvtári forrásait.” „Nyitott szakmája átfogó gondolkodásmódjának és gyakorlati működése alapvető jellemzőinek hiteles közvetítésére, átadására.” „Tudatosan vállalja szakmája etikai normáit.” A szakdolgozat azt hivatott bizonyítani, hogy a hallgató rendelkezik ezekkel a képességekkel, attitűddökkel, autonómiával és felelősséggel is, nem csupán a tárgyi tudással. Egy plagizált szakdolgozat azonban nem csupán az épp említett szakmai etikai normákat sérti, hanem a bírálókat is félrevezeti értékelő munkájuk során.⁸

2.

A rabbinikus kultúra izgalmas egyvelege a „keleti” kollektívizmusnak és a „nyugati” individualizmusnak, az abszolút közösségi tudásnak és az önálló személyiségek egyéni véleményeinek. Michael Rosensweig (a New York-i Yeshiva University rabbiképzőjének vezető rabbija) szavaival: „A halákha egy egyedülálló isteni jogrendszer, amely két, látszólag egymásnak ellentmondó motívum kölcsönhatásán alapul: egy ontológiailag független *devar ha-Sem* [Isten szava – B.T.] az egyik, míg a másik egy majdnem autonóm emberi képesség és kötelesség, az, hogy értelmezzük ezt a *devar ha-Sem*-et, méghozzá azzal a felelősséggel, amellyel ez az autonómia együtt jár.”⁹

Az isteni kinyilatkoztatás, mint mindennek az alapja, azt vetítené előre, hogy a rabbinikus judaizmusban egy „keleti típusú”, tekintélyelvű, tudásközpontú kultúrával van dolgunk. A *devar Ha-Sem*: a Tóra, a Misna, a Talmud, a Sulhan arukh az a szöveg, amelyet mindenki ismer és idéz. Mivel ezek képezik „az” igazságot, a forrás feltüntetésének nincs is jelentősége, gondolhatnánk. Valóban,

⁷ https://www.magyarkepesites.hu/kepesitesi_keretrendszerek/szintleirok. Az idézetek a BA képzésre (a 6. szintre) vonatkoznak. Hasonlókat találunk, komplexebb elvárásokkal, az MA képzés (7. szint) és a doktori képzés (8. szint) kapcsán is.

⁸ A forrásmegjelölés további indítékait máshol soroltam fel. Biró Tamás, 'Forrásmegjelölés és bibliográfia' (kurzuskiegészítő anyag, OR-ZSE, 2019), p. 1, <http://birot.web.elte.hu/tudszov/forrasmegjeloles.pdf>.

⁹ Michael Rosensweig, *Eilu ve-Eilu Divrei Elohim Hayyim*: Halakhic Pluralism and Theories of Controversy, in: Moshe Sokol (szerk.), *Rabbinic Authority and Personal Autonomy* (The Orthodox Forum Series; Jason Aronson: Northvale, NJ, 1992), pp. 93 – 122, különösen p. 93. Lásd Jonathan Sacks brit birodalmi főrabbi és mások cikkeit is ugyanebben a kötetben. NB: a tanulmányomban megjelenő egyetlen szószerinti idézettel azt illusztrálom, hogy nagyon ritkán, retorikai okokból, található tudományos munkákban is idézetek, nem csak akkor, hogy a kutatás tárgyaként szolgáló műből idéz valaki. Túl sok ilyen idézet azonban töredékkéssé, mozaikossá teszi a szöveget.

amikor a Misna, a Talmud vagy a midrások idézik a Héber Bibliát, vagy amikor Maimonides áttemel egy szakaszt a korai rabbinikus irodalomból a Misne Tórába – nem érzi szükségét a forrás megjelölésének. Majd csak az újkori nyomdászok fogják a szöveghelyeket beilleszteni. De éppen a források megjelölésének az elhanyagolásával haragította magára Maimonides a kortársait!¹⁰

A híres mondás szerint, „aki egy idézetet az eredeti forrásszemély nevében mond, megváltást hoz a világra.”¹¹ És valóban, a rabbinikus kultúra „nyugati” a szónak abban az értelmében, hogy az egyéni teljesítményt, a kreativitást mindig is magasra értékelte. Amikor a legelső generációkhoz tartozó (i. sz. 1. századi) rabbi Johanan ben Zakkai jellemzi öt tanítványát, a hagyományt megőrző memória, a kreativitás és az istenfélelem az a három személyiségjegy, amelyek konfrontálódnak (Avot 2,8). De ezek csak látszólag ütköznek, valójában kölcsönhatnak egymással, ahogy azt a Michael Rosensweiggtől vett idézetben is láttuk. A híres mondás szerint „hetven arca van a Tórának”,¹² és így a *devar ha-Sem* értelmezése az értelmező személyiségétől is függ.¹³ Ezek után érthető az, hogy a rabbinikus hagyomány miért tulajdonít nagy jelentőséget a tradációnak, annak a feltüntetésének, hogy kitől származik, és kiken keresztül jutott el hozzánk egy adott gondolat; vagy az, hogy a talmudi rabbi miért vitatják meg oly gyakran azt, hogy egy-egy misnai vélemény melyik korábbi rabbi nézetének felel meg.

Ebben az esetben miért nincsenek vagy ritkák a források a Misne Torában, valamint a Maimonides által létrehozott műfajhoz sorolható későbbi művekben, például a Jakov ben Aser nevéhez kötődő *Arbaa turimban*, a József Káro-féle *Sulhan arukhban*, vagy éppen a magyar olvasóközönség által is ismert, a 19. században Slomo Ganzfried által írt *Kiccur Sulhan arukhban*? Mert meglepő módon ezek a könyvek eredetileg gyakorlati kézikönyveknek készültek a kevésbé tanult emberek számára. Ezért praktikus okokból kimaradtak belőlük a hivatkozások – akár egy mai lexikonból vagy tankönyvből. A szakember csak kiindulási pontként használja ezeket, és tudja, hová forduljon hivatkozásért: ezeknek az alaplátványoknak a kommentárjai alaposan feltárják és megvilágítják a releváns forrásokat.

A kortárs rabbi azért mozog magabiztosan a zsidó vallásos irodalom hatalmas hálójában, mert ezeket a műveket a kommentárjaikkal együtt olvassa, és így megéri azt, hogy *kikhez* köthetők a különböző vélemények. Azt is látja, hogy amikor Maimonides kollázsszerűen egymás mellé rakja a forrásait, abba a saját személyiségét és teológiáját is beleviszi.¹⁴ József Káro pedig azért hagyhatta ki a forrásmegjelöléseket a *Sulhan arukh*-ból, mert előtte megírta a Bét József c. művét. Manapság azonban a rabbinikus világban, akárcsak a tudományos világban, szigorú elvárás a források feltüntetése.¹⁵

¹⁰ Pinhas ben Mesullam, Abraham ben David, Samson ben Avraham és mások kritikája kapcsán ld. Herbert A. Davidson, *Moses Maimonides: The Man and His Works* (Oxford University Press, 2005) p. 266.

¹¹ *Avot* 6,6; Babilóniai Talmud *Hulin* 104b, uo. *Megilla* 15a. Bizonyítékként Eszter 2,22 szolgál, amely szerint Eszter Mordekháj nevében beszélt a királyhoz, és valóban, a történet végén a zsidók megmenekültek. Érdekes, hogy ezt a mondást egyedül a *Megilla* traktátusban kötik forráshoz (Rabbi Elazar mondta rabbi Hanina nevében).

¹² *Numeri Rabba* 13,15; Abraham ibn Ezra bevezetése a Tóra-kommentárjához.

¹³ Valamint a kortól, a környező kultúrától is. Vö. például Shai Cherry hivatkozását két vezető tudós, Steven D. Fraade és Daniel Boyarin műveire. Shai Cherry, *Torah Through Time: Understanding Bible Commentary from the Rabbinic Period to Modern Times* (Jewish Publication Society: Philadelphia, 2007), p. 3.

¹⁴ Vö. David Gillis, *Reading Maimonides' Mishneh Torah* (Littman Library: Oxford és Portland, 2015).

¹⁵ A plágiumhoz kapcsolódó rabbinikus forrásokat röviden bemutatja: <https://www.torahmusings.com/2010/08/plagiarism/>. Releváns lehet még a Rabbinical Assembly, az amerikai conservative mozgalom legfőbb rabbinikus testülete „Intellectual Property: Can you steal it if you can't touch it?” (HM 203:1 2007) c. responsuma is.

3.

Hogyan előzheti meg egy 21. századi egyetem a plágiumokat? A plágiumellenőrző szoftverek hatékonysága változó, bizonyos szakokon és témakörökben jobban működnek, mint máshol.¹⁶ Saját gyakorlatomban megbízhatóbb eszköz a tapasztalt oktató intuíciója: ha egy mondat vagy szakasz tartalmilag vagy stílusosan elüt a környezetétől, nem illeszkedik a gondolatmenetbe vagy a hallgató személyiségéhez, akkor érdemes utánajárni annak (és meglepően gyakran lebukik a hallgató).

De a leghatékonyabb védekezés a megelőzés. A modern egyetemek a tananyag részévé tesznek minden szinten tudományos szövegalkotásról (*academic writing*) szóló órákat. Az OR-ZSE-n is egyre több szakon kell a hallgatóknak – esetleg több féléven keresztül is – elvégezniük olyan kurzusokat, amelyek a helyesírási és stílusos kérdésektől a szövegkohézió és -struktúráján keresztül az irodalmazásig és a hivatkozási rendszerekig számos kérdést lefednek.¹⁷ Ezek a kurzusok világszerte nagy hangsúlyt fektetnek a plágiumok különböző fajtáira és azok elkerülésének a fontosságára. Az első évben elvégzett kurzus (vagy kurzusok) után a hallgatók több szemináriumi dolgozatot is írnak, így gyakorolva a tanultakat. Majd következik a szakdolgozatírás, amelyhez kapcsolódik egy szakdolgozati szeminárium is, és utóbbi keretében átismétlik a korábban tanultakat, immár érettebb, tapasztaltabb fejjel.

A megelőzés másik módszere a témavezetés. Ha a témavezető nem csak a kész dolgozatot látja, hanem (akárcsak a szakdolgozati szeminárium vezetője) részt vesz a folyamatban, akkor a plágium súlyosabb esetei elkerülhetők. Lehet, hogy egy-egy mondat becsúszik idézőjelek nélkül máshonnan. De ha a szakdolgozat a témavezetővel folytatott közös munka során önt formát, akkor az oktató közvetlen tanúja lesz a kutatási kérdés megfogalmazásának, a követendő kutatási módszertan meghatározásának, a szakirodalmazásnak és az adatgyűjtésnek is. A gondolatmenetek, az érvek, az egész dolgozat íve kettejük diskurzusa során alakul ki, sok lépésben. Feltűnik a témavezetőnek, ha az előzetesen leadott fejezetek nem tükrözik a személyesen megismert hallgató szakmai kompetenciáit, személyiségét vagy a közös munka során megbeszélteket. Még a beadás előtt olvassa ezeket, és visszajelzést ad a hallgatónak, kijavíttatja a helyesírást, a stílust, a logikai struktúrát, és kiegészítéseket javasol, sőt gyakran a dolgozat egyes részeit is átíratja a hallgatóval. Mindez a tanulási folyamatnak, a szakmai készségek fejlesztésének a része. A megfelelő témavezetés biztosíték arra, hogy a szakdolgozat a hallgató tényleges kompetenciáit tükrözze.¹⁸

Megfelelő minőségbiztosítás mellett egy modern egyetem nagyon sokat tehet annak érdekében, hogy a jövőbeli plágiumbotrányokat megelőzze.

Biró Tamás

nyelvész-hebraista

az OR-ZSE tudományos rektorhelyettese

¹⁶ Két eszközre építhet egy plágiumellenőrző szoftver. Az egyik az interneten történő keresés, ami olyan témakörök esetén működik, amelyeknek a releváns forrásai (szakirodalma, adatok, ábrák, térképek...) tipikusan a weben érhetők el. A másik eszköz pedig a vizsgált dolgozat összevetése a plágiumellenőrző szoftver adatbázisába korábban feltöltött dolgozatokkal. Könnyen lebukhat egy hallgató, ha egy másik egyetemen hasonló szakon néhány évvel korábban már leadott szakdolgozatot vásárol meg, és próbál meg ő maga is leadni.

¹⁷ Napjainkban magyar nyelven a legjobb bevezető Gyurgyák János, *A tudományos írás alapjai: Útmutató szemináriumi és tudományos diákköri értekezést, szakdolgozatot és disszertációt íróknak* (Osiris Kiadó: Budapest, 2019) című könyve. Idegen nyelven nagyon sok tankönyv és segédkönyv létezik, ezekből számosat Gyurgyák is felsorol könyve végén.

¹⁸ Az elkészült szakdolgozatban persze a témavezető „keze” is benne lesz. Ezért fontos, hogy mind a témavezető, mind egy-két külső bíráló lássa a dolgozatot. Az előbbi az egész folyamatot, az utóbbi a végeredményt értékeli.